

БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩНОСТИ В УКРАИНА В НАЧАЛОТО НА НОВОТО ХИЛЯДОЛЕТИЕ – ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ ПОГЛЕДИ

Петко Христов

Динамичните политически промени в Източна Европа през последните години донесоха съществени изменения в идеите за начините, посредством които се конструират нациите и се създават националните идентичности в началото на новото, трето хилядолетие. И докато някои автори твърдяха, че националната държава е в криза (Веск 1997), то подобно на античния Янус през последното десетилетие на изминалия ХХ век тя показва своята многоликост – крахът на бившия Съветски съюз и на Федеративна Югославия ясно демонстрира как от пепелта на разпадналите се мултинационални общности като феникси се раждат отново и отново национални държави, „стари“ и/или „новоизобретени“, откриващи своята легитимност в миналото. И едва след като придобиването на статут на независима национална държава, нейният елит търси начини за постигане на членство в една от няколкото транснационални наддържавни структури, като например в Европейския съюз или в Евразийския съюз, доминиран от Русия. А тогава изборът е труден и не винаги удачен, както показва колебливата политика на бившия президент на Украйна Виктор Янукович. Украйна не прави изключение от общия процес, а на фона на „войните на памет“ в Източна Европа, българските общности в Южна Украйна са принудени постоянно да съотнасят своята локална колективна историческа памет с националните стратегии на България и Украйна.

Така, от една страна, бързо развиващите се понастоящем и в Източна Европа процеси на глобализация и трансгранична мобилност, както и влиянието на транснационалните организации и институции, като тези на ЕС например, създават нови условия и налагат нови символни значения при конструирането на динамични и преходни национални идентичности (Ангуло 2008: 248). От друга страна, това е съпроводено и с нарастване на значението на самоидентификацията с регионални общности от разнообразен характер (Христов 2013: 11). Интеграцията на източноевропейските страни в Европейския съюз се превърна едновременно в начин за трансформация на предишните икономически, социални и политически структури, но и за заимстване на нови модели за изграждане на нацията, в които се придават нови значения на националната идентичност (Ангуло 2008: 248) и стратегиите за нейното конструиране.

Процесът на глобализация и новите възможности за мобилност на хората в условията на открити европейски граници поставиха през последните две десетилетия в нов контекст и по нов начин отношенията на националната държава с диаспората – историческа и нововъзникнала. Това важи в пълна сила и за отношенията на българската държава с историческата диаспора, често наричана в медиите „външните българи“, като най-многобройната подобна исторически преселила се българска общност е тази в Южна Украйна. На диаспората се от-

режда съществено място в бързо развиващите се процеси на трансформации на националните идентичности в страните от Източна Европа – както в страната-приемник, така и в метрополията (срв. Vertovec 2009: 94-95). През последните две десетилетия и в България често се чуват гласове от разнообразни обществени кръгове – както научни, така и политически, че демографската криза в страната може да бъде разрешена посредством „внесяне“ на етнически българско население от историческата диаспора; издига се повикът за „завръщане в историческата родина“ (Лулева 2012: 350–351). Именно тези призови, огласени през медиите, провокират у редица учени изследователския интерес за проучване и анализ на процесите, развиващи се сред българските общности в Южна Украйна и Молдова.

Подобни проучвания не са новост – съществуват изследвания и за динамиката на етнокултурната идентичност на бесарабските българи в десетилетията на постсоциализма (Пимпирева 2012: 131–165), и за трудовите миграции сред българите в Молдова и Югозападна Украйна (Средкова 2012: 284–292), и за теоретичната рамка при интерпретирането на отношенията историческа диаспора – метрополия в постсоциалистическия период (Лулева 2012: 343–357). Настоящият тематичен брой на списанието обаче предлага промяна на гледната точка в проследяването на динамиката на бързопроменящата се политическа, социална и многообразна културна среда в Южна Украйна. В контекста на избора на интерпретационни парадигми, при колебанията между разнообразните концепции за преодоляване на методологическия национализъм (срв. Лулева 2012: 347–348), досега е оставала встрани „вътрешната гледна точка“ – тази на местните изследователи. Тук те са доминиращите.

Според официалните данни от преброяването на населението в Украйна през 2001 г.¹ българите представляват четвъртата по големина общност в страната с обща численост 204 600 души², от които 150 600 живеят на територията на Одеска област, преимуществено в селата от историческия регион Бесарабия, но не само. Понастоящем най-голямата българска общност извън Бесарабия (поделена между Украйна и Молдова) е съсредоточена в гр. Одеса. Без да навлизам в историческите подробности, ще отбележа само, че тяхното заселване на територията на днешна Южна Украйна става на няколко вълни в края на XVIII и началото на XIX век, но най-вече след поредната война на Османската империя с Русия през 1806–1812 г., завършила с подписването на Букурещкия мирен договор, според който Имперска Русия получава територията между Прут, Дунав и Днестър, позната под името Бесарабия (Кабузан 1974: 23–24). Едновременно

¹ Всеукраїнський перепис населення 2001 р., Національний склад населення регіонів <<http://pop-stat.mashke.org/ukraine-ethnic2001.htm>>

² Представителите на българските общности в Украйна и Молдова цитират цифри, доста надвишаващи официалните, базиращи се върху произхода и приблизителни изчисления (Нягулов 2012: 14). Тук обаче ще боравим с официалните данни за броя на българите в Украйна, тъй като те би трябвало да отразяват свободното самоопределение на хората.

с това договорът фиксира концентрацията на големи маси бежанци от България в региона, където впоследствие се полагат основите на бъдещите български колонии (Дойнов 2005), превърнали се два века по-късно в историческа българска диаспора. С указ от 29 декември 1819 г. на Сената на Русия българските преселници са обявени за колонисти и сред многобройните правни норми получават и редица привилегии, регулиращи техния икономически, политически и социален живот (Грек, Червенков 1993). Петдесетина години по-късно част от тях продължават своето преселение на изток, като създават български колонии в степите около Азовско море (в Запорожие, Таврия и Крим).

През последните два века поселищата на останалите в Бесарабия българи попадат последователно в границите на Руската империя, Кралство Румъния, СССР, а след 1991 г. – и на независимите Украйна и Молдова. През годините в този не само граничен, но и „транзитен“ с оглед на многобройните преселения, регион българите живеят съвместно с гагаузи, украинци, руснаци, поляци, немци, евреи, арменци, гърци, старообрядци, а в някои села (напр. Жовтневоє/Каракурт) – дори с албански преселници от Балканите. Това етнокултурно многообразие синтезира редица културни черти – както донесени от Балканите, така и на завареното местно население, довело до особен „одески“ стил в редица черти на всекидневния живот, но и до „изобретяването“ на особени „запазени марки“ и в кухнята, и в облеклото, и в празничната система. Статиите на Александър Пригарин, Галин Георгиев и Елена Водичар са красноречив израз на тези процеси в съвременността, а изследването на Благовеста Иванова показва в исторически план ранните опити за откриване (или „изобретяване“) на тези национални специфики в облеклото, търсени от българските художници през Възраждането именно в Одеса.

Днес историческата българска диаспора в южната част на Украйна не е едно единно цяло. Съществуват няколко български общности, между които тези в Южна Бесарабия (Буджак) и Запорожка област са най-големи и сравнително най-добре проучени; най-слабо изследваната сред тях е тази на българите в Таврия – в региона на градовете Мелитопол и Бердянск. Само като илюстрация за организационната раздробеност на българската диаспора в страната ще отбележа, че в гр. Одеса съществуват три официално регистрирани „общоукраински“ културно-просветни дружества на българите – Асоциация на българите в Украйна, Конгрес на българите в Украйна и най-новата Асамблея на българите в Украйна. Въпреки това процесът на свързването на българските общности в Южна Украйна е в ход, подкрепен и от официалните институции на българската държава, особено от Генералното консулство в Одеса.

В съвременния динамично променящ се политически и социален контекст в днешна Украйна върху избора на идентификационни стратегии сред младите поколения българи съществено влияние оказват особеностите при формиране на колективната памет, механизмите за мемориализация на миналото и „изобретяването“ на „своя“, лична и колективна история. Това може да бъде проследено както в обобщаващата статия на Светлана Коч, така и в семейните разкази за близкото минало на българските общности в Бесарабия (в статията на Жения Пимпирева) и в Таврия (в материала на М. Пачева и С. Пачев).

Процесите, които се развиват в историческата българска диаспора в Украйна, са многоизмерни и динамични. Изследване от есента на 2013 г. показва динамика и в конструирането на идентичността – следвайки указанието на Стюарт Хол (Hall 1990), че състоянието на диаспората в условията на транснационализъм включва постоянно променящи се образи, които осигуряват „въображаема кохерентност“ за една поредица от „ковки“ (malleable) идентичности, стана видимо как продукцията на хибридни културни феномени, манифестиращи „отделна етничност“, може да бъде открита особено ясно сред транснационалната младеж, чиято първоначална социализация е протекла в рамките на разнопосочни влияния от различни културни сфери (Hall 1991). Сред тези млади хора в Одеса и региона аспектите на културата на идентичността са често самостоятелно и съзнателно селектирани, съчетани и развити благодарение на повече от едно (културно) наследство, като те развиват своята „ковка“ идентичност и всеки път се активизира различна страна от нейната многоизмерност (Христов 2016: 60–75). И тази многоизмерна и избирателна идентичност на младите българи от диаспората е далеч от представата за национална идентичност, свързана с концепцията за държавата-нация. Но в каква посока ще се развият отношенията между най-голямата историческа българска диаспора – тази в Южна Украйна, и българската държава, ще покаже бъдещето.

Литература

- Ангуло, М. И. 2008.** Изграждане на нация в Европейския съюз: българската национална идентичност зад граница в нови рамки. В: Дечева, М. (Съст.) *Динамика на националната идентичност и транснационалните идентичности в процеса на европейската интеграция*. София: Парадигма, 247–288. [Angulo, M. I. 2008. *Izgrazhdane na natsiya v Evropeyskiya sayuz: balgarskata natsionalna identichnost zad granitsa v novi ramki*. V: Decheva, M. (Ed.) *Dinamika na natsionalnata identichnost i transnatsionaln[e] identichnosti v protsesa na evropeyskata integratsiya*. Sofia: Paradigma, 247-288.]
- Грек, И., Н. Червенков. 1993.** *Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще*. София: ИК „Христо Ботев“. [Grek, I., N. Chervenkov. 1993. *Balgarite ot Ukrayna i Moldova. Minalo i nastoyashte*. Sofia: IK “Hristo Botev”.]
- Дойнов, С. 2005.** *Българите в Украйна и Молдова през Възраждането (1751–1878)*. София: Акад. издателство „Проф. М. Дринов“. [Doynov, S. 2005. *Balgarite v Ukrayna i Moldova prez Vazrazhdaneto (1751-1878)*. Sofia: Akad. Izdatelstvo “Prof. M. Drinov”.]
- Кабузан, В. 1974.** *Народонаселение Бессарабской области и Левобережных районов Преднепровья*. Кишинев: Штиинца. [Kabuzan, V. 1974. *Narodonaselenie Bessarabskoy oblasti i Levoberezhnyh rayonov Prednestrovyia*. Kishinev: Shtiintsia.]
- Лулева, А. 2012.** „Завръщане“ на бесарабски българи в България – интерпретативни рамки за изследване на процеса. В: Ж. Пимпирева (Съст.) *Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност*. София: Логис, 343–357. [Luleva, A. 2012. „Zavrashthane“ na besarabski balgari v Balgaria – interpretativni ramki za izsledvane na protsesa. V: Zh. Pimpireva (sast.) *Besarabskite balgari v postsavetskoto prostranstvo. Kultura, politika, identichnost*. Sofia: Logis, 343-357.]

- Пимпирева, Ж. 2012.** Динамика на етнокултурната идентичност на бесарабските българи в постсоциалистическия период. В: Ж. Пимпирева (Съст.) *Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност*. София: Логис, 131–165. [Dinamika na etnokulturnata identichnost na besarabskite bulgari v postsocialisticheskiya period. V: Zh. Pimpireva (Ed.) *Besarabskite balgari v postsavetskoto prostranstvo. Kultura, politika, identichnost*. Sofia: Logis, 131-165.]
- Средкова, С. 2012.** Криза и всекидневие на бесарабските българи в постсоциалистическия период. В: Ж. Пимпирева (Съст.) *Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност*. София: Логис, 280–301. [Sredkova, S. 2012. Kriza i vsekidnevие na besarabskite balgari v postsotsialisticheskiya period. V: Zh. Pimpireva (Ed.) *Besarabskite balgari v postsavetskoto prostranstvo. Kultura, politika, identichnost*. Sofia: Logis, 280-301.]
- Христов, П. 2013.** Традиция и идентичност в условията на европейска транс-гранична мобилност. В: *Българска етнология*, 1, 7–14. [Hristov, P. 2013. Traditsiya i identichnost v usloviyata na evropeyska trans-granichna mobilnost. V: *Balgarska etnologia*, 1, 7-14.]
- Христов, П. 2016.** Мобилност и миграционни нагласи – многоизмерната идентичност сред младите българи в Южна Украйна. В: Анчев, А. (Съст.) *Етнографски проблеми на народната култура*. Т. 11, 60–76. [Hristov, P. 2016. Mobilnost i migratsionni naglasi – mnogoizmernata identichnost sred mladite balgari v Yuzhna Ukrayna. V: Anchev, A. (Ed.) *Etnografski problemi na narodnata kultura*. Т. 11, 60-76.]
- Beck, U. 1997.** *Was ist Globalisierung?: Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Hall, S. 1990.** Cultural Identity and Diaspora. In: Rutherford J. (Ed.) *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence and Wishart, 222-237.
- Hall, S. 1991.** Old and New Identities, Old and New Ethnicities. In: King, A. D. (Ed.) *Culture, Globalization and the World-System*. Houndmills, UK: Macmillan, 41-68.
- Vertovec, S. 2009.** *Transnationalism*. Routledge.